

РОЗДІЛ IV. КРАЄЗНАВЧІ СТОРІНКИ

УДК 94(477):338.43.02«1941/1943»

Олена Жам,
Олена Калінович, Юрій Калінович
(Переяслав-Хмельницький)

**ЕВАКУАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ
МАШИННО-ТРАКТОРНИХ СТАНЦІЙ
ПЕРЕЯСЛАВСЬКОГО РАЙОНУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
В РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941-1943)**

У статті розглядається евакуація сільськогосподарської техніки Циблівської, Студениківської та Переяславської машинно-тракторних станцій в роки німецької окупації (1941-1943). Увага приділена історії створення машинно-тракторних станцій Переяславлщини та характеристики машинно-тракторного парку станом на початок війни. Детально аналізуються питання підготовки машинно-тракторних станцій до евакуації, етапи її проведення, діяльність станцій у тилу та реевакуація. У статті використані стенограми спогадів працівників машинно-тракторних станцій, записані у липні 1946 р. вченим секретарем Комісії з історії Великої вітчизняної війни при АН УРСР, кандидатом економічних наук Д.В. Гаком.

Зроблено висновок про те, що евакуація сільськогосподарської техніки з Переяславського району до глибокого тилу була поспішною і неорганізованою, внаслідок чого з трьох машинно-тракторних станцій, що діяли в районі на початку війни, вдало пройшла лише евакуація Циблівської МТС.

Ключові слова: сільськогосподарська техніка, машинно-тракторна станція, Переяславський район, окупація, евакуація, колгосп, тракторна бригада.

Однією з найбільш драматичних сторінок початкового етапу радянсько-німецької війни 1941-1945 рр. була евакуація матеріальних ресурсів України: промислових підприємств, сільськогосподарської техніки і худоби, транспортних засобів, продовольства. Евакуація кожного регіону України мала свої особливості, пов'язані з воєнною ситуацією, спеціалізацією промислового і сільськогосподарського розвитку, стратегічним значенням наявних у регіоні об'єктів. Вивчення евакуації сільськогосподарської техніки Переяславського р-ну та її наслідків ще не були предметом самостійного дослідження, у зв'язку з чим воно набуває актуальності. Метою дослідження є доповнення напрацювань історичної науки з історії евакуації матеріальних ресурсів України в часи радянсько-німецької війни.

Напередодні війни 1941-1945 рр. 76 колгоспів Переяславського р-ну Київської обл. обслуговувало три машинно-тракторні станції (МТС): Циблівська, Переяславська, Студениківська. За свідченнями голови Переяслав-Хмельницького райвиконкому П.І. Батрака, вони були укомплектовані всім необхідним: тракторами, комбайнами, автомашинами, молотарками та різноманітним с/г інвентарем [3, с. 1].

Переяславська МТС була заснована у 1931 р. Спершу розташовувалася в с. Підварки на подвір'ї колишнього парового млина, а в 1933 р. – переміщена на територію міста. За спогадами бухгалтера Переяславської МТС І.П. Головні, станція обслуговувала 31 колгосп (27 000 га ріллі). Станом на 1941 р. МТС мала тракторний парк у складі 75 тракторів (9 ЧТЗ, 49 ХТЗ, 17 У-2), 24 комбайнів (8 «Сталінців», 16 «Комунарів»), 6 вантажних машин, 2 легкові машини, 36 молотарок переважно марки «МК» [10]. Частково ці дані підтверджуються свідченнями бригадира 3-ї тракторної бригади Переяславської МТС І.А. Бойка: «На початку війни Переяславська МТС мала 75 тракторів, 22 комбайни, 4 автомашини і обслуговувала 32 колгоспи» [12]. При МТС діяла механізована майстерня, укомплектована токарними та свердлильними станками, апаратами автогенного й електричного зварювання. Для ремонту тракторів у польових умовах діяло 2 пересувні майстерні. Всі посівні роботи МТС проводило за 6-7 днів, а збір і обмолот урожаю – за 40 днів [10].

Студениківська МТС обслуговувала 21 колгосп із земельною площею 21 000 га. Тракторний парк складався із 68 тракторів марок ХТЗ, ЧТЗ, Універсал-2 [11].

Циблівська МТС була організована у 1935 р., розташовувалася в с. Хоцьки Переяславського р-ну. Зі спогадів бригадира Циблівської МТС Ф.П. Мисюри відомо, що 1936 р. у Циблівській станції було 30 тракторів ЧТЗ, 8 комбайнів «Комунар» і 2 комбайни «Сталінець», 18 молотарок [9]. Напередодні війни технічний парк Циблівської МТС значно зріс і нараховував: 60 тракторів, 20 комбайнів, 22 молотарки, 9 автомашин. МТС була повністю обладнана всім необхідним для проведення капремонтів тракторів і с/г машин. Циблівська МТС обслуговувала 19 колгоспів Переяславського р-ну (площа ріллі 19 532 га), мала великий штат працівників: директора, двох заступників, старшого агронома, 6 дільничних агрономів, 4 механіки, 20 комбайнерів, 22 машиністів, 120 трактористів, поділених на 14 тракторних бригад [8].

Основу тракторного парку склали трактори ЧТЗ і комбайни «Комунар». Мотори комбайнів «Комунар» підходили для вантажних автомобілів, тому з перших днів війни масово передавалися для потреб армії. Так, наприклад, бухгалтер Переяславської МТС І.П. Головня пригадавав: «Під час евакуації Переяславської МТС всі комбайни (24 шт.) залишили на подвір'ї, попередньо знявши з них полотна і мотори, адже вони підходили до автомашин» [10].

3 липня 1941 р. у країні оголошена евакуація установ та колгоспного майна до тилу. У липні 1941 р. Київський Облземвідділ видав директиву про підготовку до евакуації. В Переяславському р-ні до евакуації приступили наприкінці серпня. За повідомленням завідуючого Переяславським районним земельним відділом Ю.М. Остріцького, першочерговим завданням евакуації було вивезення до тилу зерна, племінної худоби, с/г техніки.

Евакуації с/г техніки МТС із сіл Переяславського р-ну передували форсований збір і обмолот багатого врожаю зернових культур. Урожайність зернових у 1941 р. у районі видалася порівняно високою – 25-30 ц. з га. Комбайнери працювали, не покладаючи рук, збираючи врожай з площі до 40 га за один робочий день. Збір врожаю зернових продовжувався у Переяславському р-ні до останніх днів відходу Червоної армії. Свідок подій Ю.М. Остріцький пригадавав, що «з перших днів косовиці мусили прискореними темпами збирати і молотити зернові. Колгоспники працювали на полі в умовах періодичного, а іноді й систематичного обстрілу авіації ворога. Причому, здебільшого ворожа авіація скидала бомби на сільськогосподарську техніку, зокрема, комбайни. Частим бомбардуванням піддавалися колгоспи ім. Комінтерну с. Чобітьки та ім. Шевченка с. Хоцьки» [2]. Директор Циблівської МТС І.І. Гринєць пригадавав, що комбайни працювали безперебійно в надзвичайно складних умовах, не зупиняючи роботу навіть під час нальотів фашистської авіації. Навіть коли загарбники знаходилися за 10-12 км від лінії фронту, працівники МТС продовжували роботи на території прифронтової полоси. Серед них: Назар Кондас, Олександр Баран, Борис Шинкаренко [8].

Із наближенням німецької армії постало питання про підготовку евакуації. Відповідальним за проведення евакуації с/г техніки всіх МТС Переяславського р-ну призначено керівника Київського обласного земельного відділу тов. Соколова. На 27 серпня 1941 р. скликано засідання бюро Переяславського райкому партії за участю комісара 26-ї Армії, на якому розглядалися питання евакуації. На засіданні бюро керівники МТС Переяславського р-ну отримали завдання рушати в Білгород. Відправним пунктом призначено с. Пологи-Яненки Переяславського р-ну, на збір відводилось два дні – 28-30 серпня 1941 р. [8].

Досить повну інформацію щодо евакуації Переяславської МТС отримуємо зі спогадів бригадира 3-ї тракторної бригади Переяславської МТС І.А. Бойка, які записав у липні 1946 р. вчений секретар Комісії з історії Великої вітчизняної війни при АН УРСР, кандидат економічних наук Д.В. Гак. І.А. Бойко пригадавав, що ще у 1939-1940 рр.

на випадок можливих військових дій і мобілізації робітників до Червоної армії, в Переяславській МТС було проведено роботу по підготовці резервів, головним чином із жінок, зокрема, підготовлено 25 трактористок і комбайнерів, 10 жінок-шоферів. Із початком війни значну частину робітників МТС призвано до армії, тому їхнє місце зайняли підготовлені жіночі резерви. З виходом німецької армії до Дніпра перед МТС постало питання евакуації, керував якою директор Переяславської МТС О. Коновалов. Підготовку до евакуації розпочали 25-26 серпня 1941 р.: запакували і роздали по тракторних бригадах устаткування (запасні частини, токарні станки, свердлильні станки, інструменти). 1 вересня всі тракторні бригади з'їхалися до с. Воскресінського. У село прибули 52 трактори і 2 автомашини; 23 трактори залишені для продовження молотьби на чолі із заступником директора Переяславської МТС з політичної частини тов. Паремським (розстріляний німцями під час окупації). 2 вересня колона вирушила у напрямку с. Ташані й зупинилась на першу стоянку для заправки тракторів і ночівлі у с. Виповзки Переяславського р-ну, що за 10 км від с. Воскресінське. Наступного дня прибули до с. Ташані і пробули там майже тиждень через відсутність пального. Пальне привезли з м. Києва 9 вересня. Колона рушила далі у напрямку с. Свічковки Драбівського р-ну Черкаської обл., де піддалася бомбардуванню. Коли закінчилося пальне, змушені їхати по ньому до м. Києва двома машинами. 13 чи 15 вересня повернувся директор з повідомленням про те, що далі шлях закритий від ст. Гребінка, і віддавши наказ розташуватися в полі, де простояли 8 днів. Повз колону рухалися відступаючі загони Червоної армії. Прохання директора забрати трактори, машини і людей було відхилено, а учасники процесії розійшлися до м. Яготина, м. Гельмязова чи назад до села. Тракторний парк залишився без нагляду. Врешті-решт всі учасники колони повернулися додому, а згодом – і техніка [12].

Окремі моменти спогадів І.А. Бойка деталізують свідчення бухгалтера Переяславської МТС І.П. Головні: «З початком війни Переяславська МТС передала армії 4 вантажні автомашини і 3 коней, мобілізувала 50 осіб з числа робітників і керівного складу, переважно механіків і трактористів. Їх замінили жінки, пенсіонери, молодь. Підготовку до евакуації розпочали 24 серпня 1941 р. Для закінчення збору і молотьби врожаю залишили молотарки і 20 тракторів. На подвір'ї МТС залишили всі комбайни, попередньо знявши з них полотна і мотори, адже вони підходили до автомашин. До евакуації було підготовлено: 54 трактори, 3 автомашини, 6 коней, запасні частини і реманент. Супроводжували евакуйовану техніку 90 осіб. Маршрут – до Саратовської обл. через с. Ташань, с. Свічковку, м. Лубни. До евакуації підготувалися погано. Дорогою з'ясувалося, що палива замало. Колона змогла дійти лише до с. Свічковки, де залишалася впродовж 4-х діб під постійними обстрілами і бомбардуванням. Потім усі розбіглися й повернулися 19 вересня до Переяслава. Лише директор МТС, старший агроном, механік і шофер подалися до військової частини» [10].

Невдалою виявилася і евакуація Студениківської МТС. Агроном Студениківської машинно-тракторної станції А.Г. Пустовойт пригадував, що у перший день війни з числа робітників станції було мобілізовано до армії 30 чоловік, головним чином, із трактористів і шоферів. Проте, незважаючи на мобілізацію, всі роботи МТС виконала вчасно завдяки тому, що за деякий час до початку війни були підготовлені жіночі резерви. Евакуацією Студениківської МТС керував директор Г.К. Горовий. 10 вересня тракторні бригади зібралися в с. Панфили Яготинського р-ну Київської обл. Сюди прибули 68 тракторів, 18 тракторних будок, 2 автомашини, навантажені запасними частинами, 80 осіб (68 трактористів, 2 бухгалтери, 3 агрономи). Інший с/г реманент, зернозбиральні машини, молотарки у робочому стані були залишені в колгоспах. 10 вересня 1941 р. колона вирушила до м. Самари Куйбишевської обл. через м. Яготин. Проте дійшли лише до м. Березової Рудки (35 км від м. Яготина). Через відсутність пального та постійні бомбардування рухатися далі не було можливості, тому в яру закопали запасні частини, злили з усіх тракторів пальне, заправили кілька тракторів і повернулися назад [11].

Із трьох МТС Переяславського р-ну більш-менш успішною була лише евакуація Циблівської МТС. Чимало важливої інформації про її евакуацію отримуємо зі спогадів старшого механіка, а з 1944 р. – директора Циблівської станції І.І. Гринця: «З початком війни МТС збирала хліб нормально, як це потрібно було. Всі комбайни, трактори працювали безперебійно. Ще в мирних умовах керівництвом МТС був заготовлений резерв трактористів у кількості 48 чоловік: 10 з них – за рахунок навчання жінок без відриву від виробництва, а решта, 38 чоловік, пройшли стаціонарні курси по підготовці трактористів. У перший день після нападу фашистів 93 робітники Циблівської МТС були покликані до лав армії. З них: 63 трактористи (зі 120), 18 комбайнерів (із 20), 12 машиністів (із 22). Всі мобілізовані особи були направлені до спеціальних підрозділів у якості шоферів і танкістів. Тих, хто пішов воювати, замінили робітники з числа резерву – 48 осіб, переважно жінки й пенсіонери з колишніх працівників МТС. На них було покладено складне та відповідальне завдання – забезпечити збір урожаю». До початку евакуації керівництво розпочало підготовчі роботи: були своєчасно запаковані в ящики запасні частини до техніки, необхідні для поточного ремонту в дорозі, відібрані найкращі станки, устаткування, інструменти, перевірені й відремонтовані с/г машини, кінні вози. Для евакуації МТС було відібрано 74 особи із числа бригадирів, трактористів, механіків, комбайнерів, серед яких 17 – жінки [8].

Бригадир Циблівської МТС Ф.П. Місюра теж докладно описав, як проходила підготовка до евакуації станції: «Незважаючи на початок війни, МТС продовжувала працювати до 29 серпня 1941 р. За цей період встигли скосяти колоскові й деяку частину обмолотити. Залишилось незібраним переважно просо. 29-30 серпня 1941 р. було оголошено про евакуацію. Для евакуації спеціально відібрали людей, переважно дівчат. У моїй бригаді були майже всі дівчата» [9]. Місцем збору тракторного парку Циблівської МТС була визначена «Оскальчена Дібровка» на околиці с. Пологів-Яненко. 1 вересня виїхали по маршруту: с. Жорнокльови, м. Драбів, м. Пірятин, м. Лохвиця, м. Гадяч, с. Веприк, с. Петрівка, м. Охтирка, с. Гайворон до м. Белгорода (Росія). У м. Лохвиці Полтавської обл. сталася вимушена кількаденна зупинка, пов'язана з ремонтом і заправкою техніки. Тут до працівників Циблівської МТС приєднався ешелон із Яготинської МТС. Вранці 10 вересня колона виїхала з м. Лохвиці, взявши з собою запас пального у 17 тонн. Рухалися повільно: в цей час йшли великі дощі і на дорогах утворилася багнюка, по 55 км у день, через кожні 150 км робили зупинку. У районі м. Лохвиці колона мало не потрапила в оточення, а в м. Гадячі Полтавської обл. – зазнала сильного бомбардування. Далі маршрут пролягав через міста Шебекіно та Новий Оскол Белгородської обл. до м. Острогоржська Воронежської обл. Міст через Малий Дінець, як згадував Ф.М. Місюра, «...був поганеньким і не витримав би наших тракторів, тому повернули на м. Харків, але в дорозі з'ясувалося, що місто вже зайняли окупанти. Доїхали до с. Малої Таволжанки, переправились через Малий Дінець і вирушили на м. Острогоржськ. Через Дон переправилися поромом (хоча був і міст, але ним не користувалися, щоб не пошкодити). Усього на лівий берег Дону 30 жовтня 1941 р. було переправлено 29 тракторів ХТЗ і 10 тракторів «Універсалів», 39 автомашин і 43 особи. Чимало с/г техніки (16 тракторів, 14 моторів, що підходили до вантажних автомобілів) дорогою були передані частинам Червоної армії, а працівники, які їх обслуговували, – мобілізовані на службу» [8].

Коли ешелон стояв у м. Острогоржську Воронежської обл., 15 осіб вирішили повернутися додому. У цей час серед учасників евакуації пройшла чутка, що зі Сходу на Радянський Союз нападатиме Японія і для тих, хто переправився через Дон, вже не буде жодної можливості повернутися до України. Більшість осіб, які залишили евакуаційний ешелон, примкнули до лав відступаючої Червоної Армії. Лише одиницям вдалось пробратися в рідні краї. Переправившись через Дон, 14 грудня 1941 р. прибули до м. Хренового Новоусманського р-ну Воронежської обл., де й пробули до початку весни. За зиму при 35-40-градусному морозі було відремонтовано трактори. Жили в тракторних

будках. Дирекція місцевого кінного заводу надала приміщення для ремонту техніки. Катастрофічно не вистачало комплектуючих, тому весною 1942 р. була направлена автомашина назад до м. Острогоржська, де раніше були закопані в ящиках мотори до комбайнів «Сталінець», «У-5». Частину з цих моторів передали місцевій МТС, а два повернуто при реєвакуації до с. Хоцьок.

До початку весняних польових робіт у 1942 р. тракторний парк був повністю відремонтований і включений до складу тракторного парку Семеново-Олександрівської МТС. При Семеново-Олександрівській станції працівники Циблівської МТС працювали до 7 липня 1942 р. У зв'язку із наближенням лінії фронту до Дону був отриманий наказ про подальшу евакуацію вглиб країни за маршрутом: Хреново-Талове-Новохоперськ-Балашово. Кінцевий пункт призначення – Безимянський р-н Саратовської обл. 14 серпня 1942 р. приступили до роботи в Кіровській МТС Безимянського р-ну. (об'єднаний парк Циблівської і Кіровської МТС нараховував 151 трактор). У Безимянському р-ні працювали до завершення польових робіт, із початком заморозків 6 листопада 1942 р. приступили до ремонту техніки своєї і Кіровської МТС. Під час роботи в Безимянському р-ні працівники Циблівської МТС показали високі результати роботи. Ф.П. Місюра пригадував: «Керівник політвідділу Кіровської МТС відмітив, що люди, відірвані від сім'ї й домівки, зробили більше, ніж Хреновська МТС». Під час перебування у Безимянському р-ні спеціалісти Циблівської МТС організували курси трактористів [9].

22 вересня 1943 р. Переяславський р-н був звільнений від окупації. Були підведені підсумки втрат, заподіяних окупантами сільському господарству району. Збитки по МТС Переяславського р-ну склали 4 млн. крб. [3]. Лише у с. Циблях при відступі німці спалили майстерню, контору, гуртожиток, їдальню, нафтобазу, 2 жилі будинки, 13 молотарок, 5 локомотивів і 2 двигуни, привели до непридатного стану 6 комбайнів. На щастя, не встигли вивезти тракторний парк [8]. Дісталось в останні дні окупації і Переяславській МТС. При відступі окупанти дали розпорядження всю техніку (переважно трактори і молотарки) вивезти на правий берег Дніпра, проте так і не встигли цього зробити. У день відступу, 20 вересня 1943 р., група факельників спалила ремонтну майстерню, гараж, клуб, 16 молотарок, вивела з ладу 10 тракторів. Під час бомбардування загорівся склад пального. Після відступу німців уціліло 14 молотарок і 24 трактори [10]. Згідно зі спогадами бригадира станції І.А. Бойка, ситуація виглядала ще гіршою: «Після відступу окупантів на подвір'ї Переяславської МТС не залишилося нічого: будівлі всі були спалені, техніка забрана. Залишилися лише молотарки» [12].

На початку весни 1944 р. повернулися з евакуації працівники Циблівської МТС. Директор станції МТС І.І. Гринєць згадував: «31 грудня 1943 р. нами було одержано наказ про реєвакуацію Циблівської МТС до звільнених районів України. 7 січня виїхали в Україну з залізничної станції в Безимянському р-ні Саратовської обл., зберігши повністю тракторний парк, всіх евакуйованих і навіть із приростом – за час евакуації народилося 6 дітей. 22 лютого ми приїхали на станцію «Переяславську» в повному складі тракторів, станків, устаткування» [8]. Бригадир Циблівської МТС Ф.П. Мисюра згадував: «Восени 1943 р. жили в очікуванні звістки про реєвакуацію. Добиралися до Переяславської станції 4 місяці (з грудня 1943 р. до березня 1944 р.). Під час евакуації відзначилися: Кириченко Павло Ничипорович (бригадир 1-ї тракторної бригади), Кузьменко Василь Михайлович (бригадир 5-ї тракторної бригади), трактористки – Одинець Маруся, Мазур Ганна, Рибак Тетяна» [9].

Таким чином, евакуація сільськогосподарської техніки із Переяславського р-ну була поспішною і неорганізованою. Із трьох МТС, що діяли в районі, вдало пройшла евакуація лише Циблівської станції. Переяславська та Студениківська МТС евакуювали свій машинно-тракторний парк, але, потрапивши в оточення, змушені відмовитися від подальшої евакуації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гак Д.В. Стенограма спогадів дільничного агронома куща с. Мала Каратуль, Воскресінське, Віненці, Лецьки Переяслав-Хм. р-ну Г.А. Пустовойта від 18.07.1943 р. // особистий архів М.І. Жама.
2. Гак Д.В. Стенограма спогадів завідуючого Переяслав-Хмельницького райземвідділу (старшого агронома Циблівської МТС) Остріцького Юрія Миколайовича від 20.07.1946 // особистий архів М.І. Жама.
3. Ліщук Н.Н. Стенограма спогадів Голови Переяслав-Хмельницького Райвиконкому тов. Батрака Петра Івановича від 19.07.1946 р. // особистий архів М.І. Жама.
4. Ліщук Н.Н. Стенограма спогадів голови Хоцьківської сільської Ради Переяславського району Яременка Андрія Тарасовича від 8.07.1946 р. // особистий архів М.І. Жама.
5. Спогади Івана Єпіфановича Білевича (помічника начальника політвідділу по комсомольській роботі Переяславської МТС) на 6 арк., 5.03.1968 р. // НІЕЗ «Переяслав». Фонди. Інвентарна група «Рукописні документи», РД-444.
6. Спогади Рибак Т.Ф. на 2-х арк. Записала Бова З.Ф. у 2006 р. // НІЕЗ «Переяслав». Фонди. Інвентарна група «Науково-допоміжний фонд», НДФ-12121.
7. Гак Д.В., Ліщук Н.Н. Стенограма спогадів бувшого другого секретаря Переяслав-Хмельницького райкому КП (б)України Маліченка Павла Івановича від 13.07.1946 р. // особистий архів М.І. Жама.
8. Гак Д.В., Ліщук Н.Н. Стенограма спогадів директора Циблівської МТС Гринця Івана Івановича від 9.07.1946 р. // особистий архів М.І. Жама.
9. Гак Д.В., Ліщук Н.Н. Стенограма спогадів бригадира тракторної бригади Циблівської МТС Місюри Федора Павловича від 9.07.1946 р. // особистий архів М.І. Жама.
10. Гак Д.В., Ліщук Н.Н. Стенограма спогадів бухгалтера Переяславської МТС Голованя Івана Прокоповича від 15.07.1946 р. // особистий архів М.І. Жама.
11. Гак Д.В., Ліщук Н.Н. Стенограма спогадів бувшого агронома-буряководи Студенківської МТС – Пусовойта Григорія Андрійовича про стан і роботу Суденківської МТС від 15.07.1946 р. // особистий архів М.І. Жама.
12. Гак Д.В., Ліщук Н.Н. Стенограма спогадів бригадира 3-ї тракторної бригади Переяславської МТС Бойка Івана Андрійовича від 15.07.1946 р. // особистий архів М.І. Жама.

REFERENCES

1. Hak D.V. Stenohrama spohadiv dilnychnoho ahronoma kushcha s. Mala Karatul, Voskresinske, Vinentsi, Letsky Pereiaslav-Khm. r-nu H.A. Pustovoita vid 18.07.1943 r. // Osobystyi arkhiv M.I. Zhama.
2. Hak D.V. Stenohrama spohadiv zavidiuichoho Pereiaslav-Khmelnytskoho raizemviddilul (starshoho ahronoma Tsyblivskoi MTS) Ostritskoho Yuriiia Mykolaiovycha vid 20.07.1946 r. // Osobystyi arkhiv M.I. Zhama.
3. Lishchuk N.N. Stenohrama spohadiv Holovy Pereiaslav-Khmelnytskoho Raivykonkomu tov. Batraka Petra Ivanovycha vid 19.07.1946 r. // Osobystyi arkhiv M.I. Zhama.
4. Lishchuk N.N. Stenohrama spohadiv holovy Khotskivskoi silskoi Rady Pereiaslavskoho raionu Yaremenka Andriia Tarasovycha vid 8.07.1946 r. // Osobystyi arkhiv M.I. Zhama.
5. Spohady Ivana Epifanovycha Bieliaieva (pomichnyka nachalnyka politviddilul po komsomolskii roboti Pereiaslavskoi MTS) na 6 lystkakh, 5.03.1968 r. // NIEZ «Pereiaslav». Fondy. Inventarna hrupa «Rukopysni dokumenty», RD-444.
6. Spohady Rybak T.F. na 2-kh ark. zapysala Bova Z.F. u 2006 r. NIEZ «Pereiaslav». Fondy. Inventarna hrupa «Naukovo-dopomizhnyi fond», NDF-12121.
7. Hak D.V., Lishchuk N.N. Stenohrama spohadiv buvshoho druhoho sekretaria Pereiaslav-Khmelnytskoho raikomu KP (b)Ukrainy Malichenka Pavla Ivanovycha vid 13.07.1946 r. // Osobystyi arkhiv M.I. Zhama.
8. Hak D.V., Lishchuk N.N. Stenohrama spohadiv dyrektora Tsyblivskoi MTS Hryntsia Ivana Ivanovycha vid 9.07.1946 r. // Osobystyi arkhiv M.I. Zhama.
9. Hak D.V., Lishchuk N.N. Stenohrama spohadiv bryhadyra traktornoi bryhady Tsyblivskoi MTS Misiury Fedora Pavlovycha vid 9.07.1946 r. // Osobystyi arkhiv M.I. Zhama.
10. Hak D.V., Lishchuk N.N. Stenohrama spohadiv bukhhaltera Pereiaslavskoi MTS Holovania Ivana Prokopovycha vid 15.07.1946 r. // Osobystyi arkhiv M.I. Zhama.

11. Hak D.V., Lishchuk N.N. Stenohrama spohadiv kolyshnoho ahronoma-buriakovoda Studenkiivskoi MTS – Pustovoita Hryhoriia Andriiovycha pro stan i robotu Studenkiivskoi MTS vid 15.07.1946 r. // Osobystyi arkhiv M.I. Zhama.

12. Hak D.V., Lishchuk N.N. Stenohrama spohadiv bryhadyna 3-yi traktornoj bryhady Pereiaslavskoi MTS Boika Ivana Andriiovycha vid 15.07.1946 r. // Osobystyi arkhiv M.I. Zhama.

Жам Е., Калинович Е., Калинович Ю. Эвакуация сельскохозяйственной техники машинно-тракторных станций Переяславского района Киевской области в годы немецкой оккупации (1941-1943).

В статье рассматривается эвакуация сельскохозяйственной техники Цыблिवской, Студениковской и Переяславской машинно-тракторных станций в годы немецкой оккупации (1941-1943). Внимание уделено истории создания машинно-тракторных станций Переяславины та характеристике машинно-тракторного парка по состоянию на начало войны. Подробно проанализированы вопросы подготовки машинно-тракторных станций к эвакуации, этапы её проведения, деятельность станций в тылу и реэвакуация. В статье использованы стенограммы воспоминаний работников машинно-тракторных станций, записанные в июле 1946 г. учёным секретарем Комиссии по истории Великой Отечественной войны при АН УССР, кандидатом экономических наук Д.В. Гаком.

Сделан вывод о том, что эвакуация сельскохозяйственной техники из Переяславского района в глубокий тыл была поспешной и неорганизованной, в результате чего из трёх машинно-тракторных станций, действующих в районе в начале войны, удачно прошла только эвакуация Цыблिवской МТС.

Ключевые слова: сельскохозяйственная техника, машинно-тракторная станция, Переяславский район, оккупация, эвакуация, колхоз, тракторная бригада.

Zham O., Kalinovyh O., Kalinovyh Yu. Evacuation of agricultural machinery machine-tractor stations of Pereyaslav district, Kyiv region in the years of nazi occupation (1941-1943).

The article reviews the evacuation of agricultural machinery of Tsybly, Studenyki and Pereyaslav machine-tractor stations in Pereyaslav district Kyiv region during the Nazi occupation (1941-1943). Attention is paid to the history of the machine and tractor stations in Pereyaslav region and submitted their characteristic tractor fleet at the beginning of the war. The article deals with the questions of preparation machine-tractor stations for evacuation, evacuation stages, activities of machine-tractor stations in the rear and reevacuation. In article used transcripts of memories of workers machine-tractor stations that recorded in July 1946 by Scientific Secretary of the Commission of the Great Patriotic War in the USSR Academy of Sciences, candidate of economic sciences D.V. Gack.

It is concluded that the evacuation of agricultural machinery in Pereyaslav area to the rear was hasty and disorderly, therefore, three machine-tractor stations, operating in the area at the beginning of the war, successfully passed the evacuation only in Tsybly MTS.

Keywords: agricultural machinery, machine-tractor station, Pereyaslav region, occupation, evacuation, farm, tractor brigade.

Одержано 30.09.2015.